

ІСТОРИЧНІ ДОЛІ ЄВРОПОЦЕНТРИЗМУ

Постановка проблеми: В сучасному постіндустріальному суспільстві вкрай важливо досліджувати історію людства у глобальному масштабі. Європоцентризм є частиною цієї історії. І, як і з кожної історичної події чи феномену, з історичної долі європоцентризму можна взяти уроки для сьогодення життя.

Мета. З'ясувати, як склалася доля європоцентризму на сучасному етапі.

Завдання. Визначити, що таке європоцентризм, як він виник, що стало причиною його занепаду і чи популярний він у наш час.

Дослідженість. Серед українських науковців проблема європоцентризму не набула великої актуальності, не кажучи вже про історичні долі цього феномену. Це явище не стало предметом поглибленого наукового аналізу, та й сам термін вживається рідко. Однак саме європоцентризму присвячені наукові дослідження О. І. Сича, В. Г. Косминої, Д. С. Міненка та ін.

Європоцентризм, або західноцентризм – це світогляд, зосереджений на визнанні Європи, своєрідним зразком економічного, політичного, культурного, соціального, інтелектуального та технологічного розвитку[3]. Сам термін «європоцентризм» (євроцентризм) з'явився у 80-ті роки ХХ століття завдяки творам єгипетського економіста Саміра Аміна (нар. 1931), який виступив з критикою цього – за його словами – ідеологічного упередження. Термін «європоцентризм» став популярним у 1990-х роках, особливо в контексті деколонізації, допомоги у розвитку та гуманітарної допомоги, наданої індустріальними країнами (так званій «Перший світ») країнам, що розвиваються («Третій світ»). Поняття «європоцентризм» вживається у філософії та культурі. Воно розуміється як окрема концепція, відповідно до якої розвиток фундаментальних цінностей науки, мистецтва, філософії, літератури і т.д. відбувається лише в Європі. Космина В. Г. зазначає: «Європоцентризмом називається культурно-філософська установка, згідно з якою культурно-історичний розвиток Європи (Західної Європи) розглядається як зразок, своєрідний еталон «нормального», «правильного» розвитку, а культурно-цивілізаційна специфіка інших регіонів світу – як вияв їхньої «відсталості», «недорозвиненості», яку рано чи пізно (за допомогою тієї ж Європи) вдасться подолати»[3, с. 5-6]. Зарубіжні науковці під європоцентризмом також розуміють феномен перетворення (протягом XVI - XIX століть) Європи в центр розвитку всього людства, базуючись на визнанні винятковості цього регіону. Саме існування такого центру пов'язане з Європейською колоніальною ерою. Тоді в енциклопедіях під терміном «Європа» нерідко прагнули дати об'рунтування переважанню європейської влади під час колоніального періоду, тобто дати підґрунтя європейському пануванню. Тому укладачі посилались на особливу позицію Європи в порівнянні з іншими континентами. Зокрема, європейська винятковість широко відбивається у популярних жанрах літератури, де європейський колоніалізм проаналізовано з точки зору євроцентризму, наприклад, представляючи ідеалізованих і часто перебільшуваних чоловіків - героїв з Європи, які підкорили «дикунів» у залишках «темних просторів» земної кулі. З таким стереотипом часом можна стикнутися і в наш час.

В добу Нового часу Європа стала епіцентром економічного, політичного, соціального, інтелектуального та технологічного поступу людства. Західноєвропейський культурно-історичний тип розвитку характеризувався особливим динамізмом. Він вперше в історії створив індустріальне суспільство[6, с.34]. З індустріального економікою не могли конкурувати країни з традиційною, неіндустріальною (тобто аграрною) системою господарства. Вражаючи економічні, технологічні, воєнні, інтелектуальні досягнення дали Європі можливість протягом чотирьох століть бути лідером у суспільному прогресі й визначати магістральні напрямки та форми світового розвитку. Розрив у рівнях розвитку держав Сходу та Європи поглиблювався. Цивілізаційний досвід європейців переймався іншими країнами та регіонами, інколи навіть під тиском. Так, на межі XIX - XX ст. східні країни, в яких ще існували феодальні чи напівфеодальні інститути та структури, були фактично силоміць включені в систему світового капіталістичного господарства[5].

Однак історія знає багато випадків, коли після апогею, зеніту розквіту, починався процес незворотного занепаду. Так само трапилось і з європоцентризмом. Сягнувши свого розквіту наприкінці XIX ст., він вже невдовзі зазнав потрясіння, оговтатися від якого фактично вже не зміг. Це означало початок його занепаду. Цим потрясінням стала війна 1914 - 1918 рр., відома як Перша світова війна чи Велика війна.

Перша світова війна знищила світовий порядок, який існував до її початку. Разом з тим вона змінила і цивілізаційну парадигму світу, започаткувавши занепад європоцентризму[4, с.34]. Вона підірвала економічні позиції, сильно похитнула політичну гегемонію та призвела до глибокої кризи ідеологічних засад європоцентризму. У свідомості інших рас, писав один з французьких політиків у 1931 р., ця війна завдала жахливого удару по образу європейської цивілізації. Своєю цивілізацією європейці з гордістю вважали найвищою цінністю. Однак в ім'я цієї ж цивілізації вони чотири роки жорстоко знищували один одного. Тому поширені в попередній період уявлення про європейську цивілізацію як найвище досягнення світової культури взагалі, що уособлює силу, багатство, інтелект, загальний прогрес усього людства, визначає його шлях розвитку, після «Великої війни» були піддані серйозному сумніву й навіть тотальному запереченню. Відчуття безвиході, занепаду й навіть неминучої загибелі, які запанували в європейському суспільстві після Першої світової, зробили популярними твори Ніцше, який ще раніше пророкував, що західна (європейська) цивілізація втратила свою творчу силу. Також популярними стали заяви на кшталт «Європа над прірвою», «виродження Європи», «трагедія Європи» (Франческо Нітті), «присмерк Європи» (Освальд Шпенглер) і т.п. О.Шпенглер наголошував на значенні різноманітності культур та заперечував позицію, відповідно до якої якась культура, зокрема європейська, є більш значима, ніж інші. Це було повним запереченням європоцентризму, його протипологом[4].

Автор цікавого дослідження про західну цивілізацію Роджер Осборн пише: «Перша світова війна поклала край вірі європейських націй у свою богом дану перевагу й «природний» прогрес; також вона показала безпідставність присвоєння ними морального права керувати іншими...»[6, с.35]. І народи інших континентів, насамперед колоній і залежних країн, це відчули і замість сподівань на зміни у своїй долі з ласки і дозволу європейських метрополій розпочали вперту боротьбу за покращення своєї долі, покладаючись при цьому на власні сили. А відомий британський історик Джон Кіган був ще категоричнішим, охарактеризувавши втрату Європою світового лідерства (яке перейшло в другій половині ХХ ст. до США) таким чином: «Європа перестала існувати як центр світової цивілізації».[6, с.35]

Після Першої світової війни постала проблема лідерства у світі. Європа поділилась на ворогуючі табори. Конфронтація між ними спричинила Другу світову війну. Саме в цей час Європа втратила роль світового лідера. Ця роль відійшла до США. Також після Другої світової війни у другій половині ХХ століття з'явилась найбільша кількість критики європоцентризму. Тобто якщо Перша світова війна спричинила кризу європоцентризму, то Друга світова війна спричинила остаточний крах цієї ідеології.

Однак варто зазначити, що перебільшення вкладу європейської цивілізації в історичний розвиток людства завжди було об'єктом критики (правда, з боку лише окремих вчених, чия думка так і не була сприйнята науковим світом в цілому).

Яка ж тепер роль європоцентризму? Кінець ХХ ст. разом дослідників культури визначається як епоха постмодернізму, або постмодерну. Найсуттєвішою рисою постмодернізму є перехід від класичного антропоцентричного гуманізму до універсального гуманізму, що обіймає все живе - людину, природу, Всесвіт. Відмова від європоцентризму та

етноцентризму сприяє перенесенню уваги на весь світ, звідси - релігійний, культурний, екологічний екуменізм. Тобто від ідей європоцентризму – як і від ідей будь-якої переваги над іншим – відмовились.

Висновки. Отже, європоцентризм – це уявлення про європейський континент як про центр культурно-історичного розвитку людства. Він сягнув свого розквіту в XIX столітті. Однак вже в XX столітті цей світогляд піддався критиці і занепаду. Ключову роль у цьому зіграли Перша світова війна та Друга світова війна. Вони показали, що європейська цивілізація не є зразковою. Також ці війни спричинили втрату Європою одноосібного лідерства у світі, адже США стали ключовим гравцем саме за цей період. Сьогодні людство відмовилось від ідеї переваги якогось континенту над іншим, хоча все ще існують регіональні відмінності у розвитку.

Література

1. Гончарук (Чолач) Т.В., Джугла Н.В., Етнологічні інтенції осмислення українства у філософії Богдана Цимбалістого. // Психологія і педагогіка. – Тернопіль, 2018. - №1-2. – с 155-162.
2. Джугла Н. До питання Українського східного Обряду у рішеннях Замойського скандалу 1720р. / Історія релігій в Україні. – Львів, «Логос», 2005. – с 210-215
3. Космина В. Г. Вступ до історії сучасної цивілізації. – Запоріжжя, 2002.
4. Космина В. Г. Історичний метод Освальда Шпенглера. [Електронний ресурс]
5. Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2006/6/10.pdf>
6. Міненко Д.С. Проблема європоцентризму у міжнародному праві. Міжнародна науково-практична конференція. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р – [Електронний ресурс]
7. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/27dec2017/28.pdf>
8. Сич О. І. Цивілізаційна спадщина Першої світової війни. Історична панорама. - 2014. - Вип. 19., с. 30-42.
9. Сич О. І. Феномен європоцентризму: про причини та умови виникнення. Історична панорама – збірник наукових праць (частина 2), розділ 2. – [Електронний ресурс]
10. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10309.html>
11. Філософія: навч. посіб./Гончарук Т.В., Джугла Н.В., Шумка М.Л., - Тернопіль: підручники і посібники, 2016. – 416 с